

Насиров Т.

**КЫРГЫЗ ЭЛИНИН КЕЛЕЧЕГИ БҮДӨМҮК БОЛУП ТУРГАНДА
ЖАСАЛГАН КАДАМ**

Насиров Т.

СУДЬБОНОСНЫЙ ШАГ В ТРУДНОМ ПЕРИОДЕ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА

T. Nasirov

A FATEFUL STEP IN THE DIFFICULT OF THE KYRGYZ PEOPLE

УДК: 343.96.470

Макалада келечеги бүдөмүк болуп турганда «Кара-Кыргыз автономиялуу областынын» түзүлүшү кыргыз элинин мамлекеттүүлүгүнүн калыптануу жолунда маанилүү роль ойногондугу жана максаттуу кадам болгондугу баяндалган.

В статье рассматривается вопрос о важности и целенаправленном значении возникновения Кара-Кыргызской Автономной области в условиях неопределенности будущего кыргызского народа.

In given clause considered the significance and purposive meaning of Kara-Kyrgyz Autonomous region origins in indefinite circumstances.

Учурдагы эгемендүү Кыргыз республикасынын алгачкы пайдубалы болгон «Кара-Кыргыз автономиялуу областынын» түзүлгөндүгүнүн 90 жылдык мааракесин быйыл белгилеп жатабыз. Бул областын түзүлүшү оңой-олтоң болгон эмес. Андыктан Совет доорундагы тарыхка саресеп салалык.

Большевиктер партиясы бийликке келгенге чейин эле социалдык жана улуттук эзүүнү жоюу өздөрүнүн негизги максаты экендигин жарыялап келишкен. Октябрь революциясы болуп пролетариат диктатурасы орногондон кийин Совет өкмөтү Орто Азияда өздөрүнүн таасирин бекемдөө үчүн 1917-жылдын 22-ноябрында «Россиянын жана Чыгыштын бардык мусулман эмгекчилерине» деген үндөөсүн басып чыгып, анда Россиянын мусулман калкынын толук эркиндиги жана ар тараптан тең укуктуулугу айтылган.

Ошентип 1922-жылы 30-декабрда курамы РСФСР, ЗСФСР, УССР, БССР турган СССР жарыяланган. Кыргыздар РСФСРдин курамындагы Түркстан АССРине кошулган. Бирок, кыргыздар Түркстан АССРинин Жети-Суу, Сыр-Дарыя, Фергана, Самарканд областарында чачыранды абалда кала берген. Ушундай тарыхый кырдаалда кыргыз элинин келечеги бүдөмүк болуп, улут катары сакталып калуу же калбоо маселеси күн тартибинде турган.

1921-жылы большевиктик партиянын X съездинде улут маселеси коюлат. Ал боюнча СССРдин курамындагы элдердин улуттук турмуштук шарттарына дал келгидей советтик мамлекетти куруп бекемдеп, өнүктүрүү, жергиликтүү элдердин коомдук-саясий турмушунда, административдик башкаруу системасында, чарбалык органдарда иш кагаздарын эне тилинде жүргүзүү, жергиликтүү кадрларды өстүрүү маселелери каралган. Ушундан кийин улуттардын жана элдердин өкүлдөрү тарабынан өз алдынча советтик мамлекеттерди куруу демилгелери айтыла баштаган. Ушундан соң, биринчи жолу Түркстан АССРинин курамында кыргыздардын өз алдынча административдик областын түзүү демилгесин 1921-жылы көтөрүп чыгышкан.

Бул маселенин талаш-тартыштарга карабай коюлушунун себеби кыргыз эли ар кайсы областтарга, уездерге кирип, чачыранды абалда болушу, элдин социалдык экономикалык жана маданий өнүгүшүнө тоскоолдуктарды жараткан. Экинчиден, областтык башкаруу структурасында казак жана кыргыз топторунун ортосунда карама-каршылык күчөгөн. Мындан башка дагы бир себеби болуп 1920-жылы Кыргыз (Казак) автономиясы түзүлүп, ага Сыр-Дарыя менен Жети-Суу областарын киргизүүгө казактар аракет кылышып, ал улут иштери боюнча Эл Комиссарлар Советинде жактырылып эки область тең казак автономиясына кирип калган.

Бирок кыргыз элинин улуттук суверенитети жөнүндө маселе татаалдашкан. Кыргыз элинин консолидация болушуна коркунучтуу абал түзүлгөн.

Мына ушундай шартта 1922-жылы март айында Ж.Абдрахманов, И.Арабаев, А.Сыдыковдор кайрадан Тоолуу область түзүү боюнча маселени көтөрүп чыгышкан.

1922-жылы 25-мартта Түркстан КП (б)нын Борбордук комитети Жети-Суу областын райондоштуруу жөнүндө токтом чыгарат. Ал боюнча Прежевальск, Нарын, Пишпек жана Олуя-Ата уездинин тоолуу бөлүктөрүн камтыган Түркстан республикасынын курамындагы Тоолуу областы түзүлгөн. Бирок Тоолуу областын түзүлгөнүнө Р.Кудайкулов баштаган топ каршы чыгышкан.

Бул топту Ташкенттеги казак жетекчилигинин бир бөлүгү колдоого алышкан. Кыргыз элин "казактардын эле бөлүгү" дешкен. Бул маселе Сталинге чейин жеткен. Партиянын Жети-Суу обкомун 1922-жылы 4-июнда Пишпекте уюштуруу съезди чакырылып, бирок Сталиндин көрсөтмөсү менен съезд таратылган. Ошентип 1922-жылы декабрда РКП(б) Борбордук Комитети Тоолуу Кыргыз областын түзүү боюнча мурун кабыл алынган чечимди жокко чыгарган.

1923-жылы СССРде улуттук автономияларды түзүү жана улуттардын тең укуктуулугу боюнча маселелер кайра карала баштаган. Анын негизинде Түркстан АССРинин курамындагы кыргыз элине автономиялуу область статусун берип, мурункудай Түркстан АССРинин эмес РСФСРдин курамындагы Кара-Кыргыз автономиялуу областы болуп түзүлгөн.

Бул 1924-жылдын 14-октябрында Советтердин Бүткүл союздук Борбордук Аткаруу Комитетинин 2-сессиясынын улуттук чек араларды бөлүштүрүү жана РСФСРдин курамында Кара-Кыргыз автономиялуу областын түзүү жөнүндө токтому менен бекитилген.

Бул жерден да Сыдыков менен Кудайкуловдун тобунун ортосунда тирешүү болгон. А.Сыдыков, Ж.Абдрахманов, И.Арабаевдар Кара Кыргыз Автономиялуу областы түздөн-түз РСФСРге кирсе дурус болот

деп чечимдин тууралыгын далилдешкен. Коюлган маселе зор кыйынчылыктар менен ишке ашкан. Анын себеби кыргыздар казактардын же башкалардын курамына кирсе өз алдынча өнүгүүсүнө тоскоол болмок, анткени чарбалык маданий жактан окшоштуктары бар эле. Эң негизгиси алар менен тең ата иш алып барууда турган. Экинчи топтун башында Рахманкул Кудайкулов туруп, Дүйшөнөлы Бабаханов, Ы.Тойчуновдор болушкан. Алар Кара-Кыргыз автоном областынын Кыргыз (Казак) АССРинин курамында болуусун каалашкан.

1924-жылдын 18-октябрында РКП БКнын саясий бюросунун чечимине ылайык М.Д.Каменский жетектеген Кыргыз обкомунун уюштуруу партиялык бюросу түзүлөт.

1924-жылы ноябрь айында кыргыз областык партиялык уюмунун бюросу Ж.Абдрахмановду экинчи катчылыкка дайындайт. Ревкомдун төрагалыгына И.Айдарбеков дайындалган. Ревкомдун алдына мамлекеттик бийликти уюштуруу, областык башкаруу аппаратын түзүү, областы административдик-территориялык жактан райондоштуруу, Советтердин учредителдик съездин даярдоо жана өткөрүү тапшырмалары коюлган.

Ревком тарабынан даярдалган учредителдик съезде А.Сыдыков менен Кудайкуловдордун ортосунда кызмат үчүн тирешүүлөр болуп, Кыробкомдун партиясынын биринчи секретары М.Д.Каменскийдин көмөгү менен Кудайкуловдун тобу жеңип чыккан. А.Сыдыковдун жактоочусу, ревкомдун төрагасы И.Айдарбеков өзүнүн кызмат ордунан төмөндөгөн. Областык аткаруу комитетинин төрагасы болуп эки топко тең кирбеген,

Адабияттар:

1. Сыдыков А. Национальный лидер. – Б., 1992.
2. Курманов З.К. Сыдыков Абдыкерим. – Б., 2002.
3. Урстанбеков Б.У., Чороев Т.К. Кыргыз тарыхы: Кыскача энциклопедиялык сөздүк. – Ф., 1990.
4. Асанов У.А., Джуманазаров А.З., Чоротегин Т.К. Кыргызская наука в лицах: Краткий библиографический свод. – Б., 2002.
5. Джуманалиев А. Политическое развитие Кыргызстана (20-30-годы). – Б., 1994.
6. Джуманалиев А. Кыргызская государственность в XX в. (Документы, история, комментарии). - Б., 2002.
7. Борубашев Б.И., Галиева З.И. История государства и права Кыргызской Республики. – Б., 2003.

Кыргызстанда совет бийлигин орнотууга активдүү катышкан А. Орозбеков шайланган.

1925-жылы май айында РСФСР ББАКтын чечими менен Кара-Кыргыз автономиялуу областынын "карасы" алынып кыргыз автономиялуу областы болуп өзгөргөн. Кыргыз автономиялуу областынын аткаруу комитетинин 3-сессиясы Кыргыз автономиялуу областын Кыргыз автономиялуу республикасы деп жарыялайт, ал эми 1-февраль 1926-жылы ББАКтын президиумунун чечими менен бекитилет.

Келечеги бүдөмүк болуп турганда “Кара-Кыргыз автономиялуу областынын” түзүлүшү кыргыз элинин мамлекеттүүлүгүнүн калыптануу жолунда маанилүү роль ойногон жана максаттуу жакшы кадам болгон. Анткени мамлекеттүүлүк кыргыз элинин жерин, экономикасын жана маданиятын бириктирген, улуттун кайра жаралышына шарт түзгөн.

Демек Кара-Кыргыз автономиялуу областынын РСФСРдин курамында болуп түзүлгөндүгү тактикалык жактан эң туура чечим болгон, себеби ал 1936-жылы СССРдин курамында Россия, Украина, Грузия, Азербайжан, Казакстан ж.б. союздук республикалар менен тең ата укукта болгон Кыргыз ССРне айланган.

А.Сыдыков, Ж.Абдрахманов, И.Айдарбеков, И.Арабаев, А.Орозбеков сыяктуу инсандарыбыз кыргыз элинин келечеги үчүн ак кызмат кылуу менен, мамлекетибиздин түптөлүп негизделишине салым кошуп, кыргыз улутунун гүлдөп, өнүгүшү жана келечек муун үчүн өздөрүнүн өмүрүн арнашкан.

Рецензент: д.ю.н., профессор Дуйсенов Э.